

הישראלית ברובה הגדול. אחרי הכל, מעבר לשביעות הרצון העצמית מונחת עובדה בולטת: בשמנת חרשי האינדיפארה (בעת כתיבת מיכתב זה) נעשה מעט מאוד בשטח המחאה הפוליטית. נוכח הגבורה הפלסטית, נוכח ההיפרדות המוסרית והפוליטית של ישראל לשפל שאיש מאיתנו לא העז לדמות לעצמו, בולטת האימפוטנציה של היונים, מחנה-השלום, או השמאל. הוסף לכך את העובדה שבמשך שנים שימש תירוש, העמדות של אש"ף — ואני טענתי תמיד שהיה זה רק תירוש — סופרים ואנשי-רוח, כאמתלה שלא להשתפל בשום מחאה שפירושה היה סולידריות עם הפלסטנים. באו התפניות, שבאו מיסמך כנסאם אבו-שריף והכי לטות ועידת אלג'יר והכרזת הפעילים הפלסטינים בשטחים והזוה השלום ההיסטורי שלכם — אבל לגבי חלק גדול, או בולט, מאותם "מחבלים" דבר לא השתנה. חלק מהדברים הללו הסכתי, או ביקשתי לשרטט באפריים חוזר לצבא.

מילחמת-הלבנון הולידה בי רצון להבין מניין נובעת הנכונות המהירה כליכך לוותר על מאבק. אלא שבמחזה הזה צימצמתי את עצמי, אולי צימצמתי את עצמי יותר מדי. הסתפקתי בהתחשבות עם המיתוס והינחתי לעולמם הקונקרטי של בוראיימחרי של המיתוס. הנושא הענייני, לדעתי, הוא כיצד משוחזר המיתוס, כיצד מיוצר מחדש השקר, או "האני מאמין" הקיבוצי המאפשר לשליטון להמשיך ולהוביל את עמו כערך. זהו ניסוח זמני. אני חושב שאסכיר את הדברים טוב יותר אחר-כך.

התפקיד הזה, השילטוני, של חלק גדול רב מהאינטליגנציה הישראלית וחוסרי-היכולת הפאטי של להלמלא תפקיד אופוזיציוני ("לאמר לא", בתשונה) הוא נושא רחוף וניתוח. לא מתוך קנטרנות או סקטאנטיות. יש לעסוק בכך בזירות, כדי לא להפסיד שותפים אפשריים לדרך. קח למשל את א.ב. יהושע, או את עמוס עוז, בתור דוגמאות לסופרים שלא זו בלבד שלא התנתקו מעולם מראיית-העולם הבסיסית והעמוקה של סופרי דור תש"א אלא שהם — בנוסאים החשובים ביותר — שותפים נלהבים ממש כמו ה"קנים", לאותה מיתולוגיה, לאותו ספר כללים סמוי של "עם המדינה, תמיד".

נכון, החברה הישראלית וזה מאז 1948 לכיוון יותר שבע והדוניסטי, פחות פורטני וסוציאליסטי, וכך גם סופריה. אבל בבסיס יוצר ההתייצבות לצד העלית השלטת לצורך ביצור האידאולוגיה השלטת. לא התנגדות, חס ושלום, ולא — בשום אופן — ניסיון לנסח אלטרנטיבה אידאולוגית.

אני עלול להיות מובן שלא כהלכה. אינני מדבר עכשיו על הצהרות או אפילו הצהרות פעולה פוליטיות. א.ב. יהושע משתתף מדי פעם בפעילות הפוליטית הספוראדית והמפונקת של המחנה היוני. כמוהו גם עמוס עוז. הלוואי שהיה להם אומץ-לב גדול יותר. למשל, בשלב הראשון של מילחמת-הלבנון. אותם שלושה שבועות שראומסטיים, שבהם נתן הלייבור הישראלי ארבה לבגין ולשרון להצליח במילחמה, לפני שהחליט לצאת כנגדה. מה הפך את האינטליגנציה ששתקה למסורסת כליכך? הפחד? לא. חיוב קאריריסטי של "להיות מוכרזי" לא בשבוע הראשון של המילחמה הכנו עצומה. קראו לה ד"ח חתמו עליה הרבה מאוד אנשים "חשובים" ולא "חשובים" וסיפוריה הפך כבר מזמן רועי לתיעוד: היא צברה תאוצה, הבגיה האבקת ועד רחם נגד המילחמה עד כדי הפגנה גדולה בכיכר מלכי ישראל. שבוע אחרי ההפגנה הזאת יצאה "שלום עכשיו" לרחובות וההמשך מוכר יותר.

מכל מקום, מה הבא את א.ב. יהושע לסרב לחתום על העצומה? הוא הסביר שהוא מרצה לפני חיילים וחשוב לו מאוד שלא לאבד את התפקיד הזה. עמוס עוז הקשיב לנוסח העצומה שקראתי לו להתפנות. כשהגעתי למישט האופרטיבי, כלומר המחייב, (כלומר הקרוב ביותר לפעולה מעבר רחתימה), "ייסוג צה"ל מיד" (או משהו כזה), באותו רגע הפסקי אותי עז ואמר "לא זה היה השלב שבו הסתייך אותי כמה וכמה. אישים" כאשר קראתי באוזניהם את הנוסח, והאמת היתה שבין מארגני העצומה לא היתה שום נכונות לוותר על המישט הזה.

אני מוותר בצער רב על הדיון במידת אחריותם של השותקים באותם שלושה שבועות למה שאירע אחר כך. ברור כלל הם מסתתרים מאחורי העטפה שלקולם בלאו הכי לא יכול היה להיות ערך. מצד שני, הסירוב להשתתף בניסוח זה או אחר של עמדה, מלווה תמיד, אלא אותם אנשים, במתן חשיבות עצומה לטכסט, כאילו לקולם יש ערך גדול מאוד (כאשר הם יכולים להנך אותנו, לדוגמה), ואני סבור כי להסבר התופעה דרוש דיון

נוסף באופן שבו מתפקדת האידאולוגיה השלטת. מבחינה אידאולוגית (להבדיל, מדי פעם, מהבחינה הפוליטית) האנשים האלה: עוז, יהושע, גבריאל מוקד, אהרון מגד, משה דור, ואחרים, חלקם טובים וחלקם רעים, הם שותפים מלאים באידאולוגיה השלטת ואף לא אחר מהם מסרב לשרת את האידאולוגיה הזאת.

שרותים אידאולוגיים

קשה קצת להגדיר כאן, בלי ציטוטים או דוגמאות, בלי ספריה או רשימות קודמות, את כל מה שאני רוצה לומר על אידאולוגיה. אני סבור שקשה לתאר מציאות נתפסת בעיני בני-אדם בלי אירגון אידאולוגי. האירגון הזה מחבר את העובדות, את הפרטים, את התופעות. האידאולוגיה השלטת מצוידת כמוכן ביתרון עצום, אפילו אם לא נביח שהשילטון מוכן לשלם הרבה תמורת שרותים אידאולוגיים (וכל שילטון מוכן לשלם הרבה תמורת שרותים כאלה; ראה את היחס לאנשי-רוח מטעם, בכל שילטון). אפילו אם לא נביח את זה, הרי לשילטון יש כוח עצום בקביעת סדרי העדיפויות של סדר-היום הפוליטי (יצירת חרשות, למשל; הגדרת טיבן של החרשות — רצח, או הרג, נפילה בתפקיד או הי"ד). לשילטון יש כוח עצום בעיצוב מחדש של תודעת נתיניו: שמות רחובות, הלוויית צבאיות בטל-וויזיה, צנזורה, קייטנות, מתנסים, תוכניות לימוד, נשיא המדינה, סדרות-הינך בצבא, חגים

חלק מהאידאולוגיה הרחבה יותר השולטת כמעבר, אבל אפשר לראות כמה היא שונה ממנה בנואה לדון בכל הקשור למשל באופיה היהודי הבילעדי של המדינה. לפני השער הזה נופל הליברליזם האירופי, המשמש ברור-כלל מעין מצפן לעלית השלטת בארץ, ככל הנוגע להתנהגות ביחס לשאלות מוסר.

להתייצב מול אידאולוגיה שלטת — קשה. חברה כמו שלנו לא שולחת למתנגדיה האידאולוגיים בקלות, אלא אם הם עושים הרבה מאוד מאמצים של חזרה בתשובה. ראה, כמה עמל משה סגה ז"ל טרם מותו כדי לחזור בו ולזכות במחילה. או קח למשל את נתן זך. באחרונה, נוסף על המפלה הפוליטית שהנחתה על השילטון עם ביטול פסטיבל השירה הבינלאומי, פגעת לפחות בשתי נקודות גישות באידאולוגיה הישראלית: וקודם כל בבילעדיות היהודית. (לא יעזור כלום, לכהנא יש הרבה מאוד אויבים פוליטיים. כל המפלגות. אבל כהנא צמח על קרקע ישראלית מאוד. שום דבר שהוא אומר אינו רור לקרע האידאולוגיה הישראלית, גם אם הוא פיטש את הדברים כיאה לגיוען ברוח הנאצית).

גשר עם הימין

הנה, קח את החתימה על מיסמך-השלום עם הסופרים הערבים. לדחות חתימה על מיסמך כזה, שמבחינה פוליטית אין בו רב, גם מבחינת

אבל אני רוצה לקצר ולגעת בנקודה השנייה שפגעת בה. דן מירון רצה לעסוק ביחסים בין המימסר הצינוני והמדינה לבין הספרות העברית. אני חושב שהוא החמיץ כמה דברים במיאור הרחב והידעני שלו. ראשית, כל המישטרים מטפחים יחס של יראת-כבוד והערצה לספרות. אפילו מישטרים ברבירים. טרי איגלטון, מארק ספורד, תיאר כיצד הפכה הספרות האנגלית, זו שאנו מכירים היום כמיקצוע בתיכון ובקולג' (כלומר, אינגליש), ישות רחבה וכביכול עצמאית, כיצד נוהגה בתרבות שזכאת באותו קאנון ה-19 ומלכד בחברה מסוכסכת, מפוצלת ונטולת תרבות אחת מגובשת. ממש כך מתפקדת הספרות העברית, מבחינת השילטון, אצלנו. קח את טוח הזמן שבו נזקק תמיד מישרר-ההינך עד שהוא משלב סופרים בתוכנית-הלימודים. קח את מושג הקאנון ואת ההירות ה"הינוכית" וה"אסתטית" שבה נוהגים קובעי טעם והינך באותו קאנון של "כיתבי קודש". והנה בא הקאנון בהאידיעה, נתן זך, ונוסע במהירות של 120 קמ"ש במקום שבו הולכים על קצות האצבעות ובלו להוציא הגה. בקצרה: השילטון מתייחס לתרבות כאל מוסיאון. במוסיאון לא כותבים סימות על הקירות.

ספרות אלטרנטיבית

דן מירון החמיץ לדעתי את האופן שבו ספרות מעניקה, בכל החברות, או לפחות בכל החברות שאני יודע משהו לגביהן, את הקוהרנטיות (הלי כידות) שהעלית השלטת הרדה כליכך לשלומה. (תרבות ערנית בארץ יכולה להיות מוסיקאלית או ריקודית, אבל לא מילולית, כי האיום על הקוהרנטיות אסור לו לחרוג מהפונקציה המוסיאית, הפולקלורית, המוניסטיית). לכן, כל המישטרים זקוקים לסופרים: כדי שיעניקו סמי לים, כדי שיהיו בעצמם לסמלים, כדי שיהיו סיבת הקיום, התרבות הלאומית. (מירון אמר לי כמה פעמים שבאוצות-הברית אין מיחסים חשיבות לסופר. אני חושב שהוא טועה בכך שהוא מחליף בין מושג הספרות העכשווית לספרות הקאנונית).

כיצד מעניקה הספרות את הקוהרנטיות, את ההשלמה, את עבודת השילטון? לפעמים באמי צעות תכנים, לפעמים באמצעות הוראת התכנים בבית-ספר (תוך כדי עיוותם השיתני) ולפעמים דרך הפיכתו של הסופר למונומנט השייך ל"עם", וכו' וכו' והיריעה קצרה ואני מדלג. לכן, לא סולחים לסופר כאשר הוא שולל את הקוהרנטיות הנפשעת הזאת שחברות זקוקות לה, בדרך כלל, כדי לעשות דברים שלא יעשו. לכן, למשל, נענשתי אני כליכך הרבה על השירים הפוליטיים שלי שפורסמו בסמן קריאה. ולא משום שאמרתיו על האמת על נוש אמונים אלא משום שעשיתי זאת במיגרש שבו אסור לעשות דברים כאלה. את הדת הישנה מחליפה בזמננו הדת החילונית — אסתטיקה, אמנות, ספרות — וכמו לכל הדת, גם לדת הזאת יש מקומות קדושים.

המקום, כאמור, קצר ומיכתב אינו יכול להיות טיטה למסה. אני רוצה רק להוסיף שסאטירה או פארודיה הם כלים "נוחים", באין כלי אחר להתמודד עם האידאולוגיה השלטת. אבל נראה לי שהרבה החשוב ביותר שיקרה — אם יקרה — ספרות חיו הרוח שלנו יהיה הפניה לכתיבה של תחומים אלטרנטיביים. אני לא מתכוון לספרות אידאולוגית, במובן המתועב עליך ועליו. אני מתכוון לספרות ששבוא חשבון עם המימד האידאולוגי של הספרות שלפניה, עם הסופרים שלפניהם, וכמוכן עם השילטון עצמו. שיהיה מרתקת על המימד הזה אצל עוז ויהושע היתה לי עם לאה צמל, שהפתיעה אותי בניתוח יפהפה של הפעולה כמיננה חוזר אצל שני הסופרים הללו.

האימפוטנציה שעליה דיברתי היא, לדעתי, הסבר אחד למלאנכוליה השמאל-צינונית, שעליה דיברת בעצם בשיחות הרדיו היפות כגלי צה"ל בימים הרעים ההם. הרי אינך יכול להתנגד פוליטית ולהפכים אידאולוגית מבלי להרגיש כמי שהולך ורגליו אינן נעות.

שיבחי הקונסנטוס, צילם: האנס רייך

ועומדים, ומה לא? אלא שהדיבור על "קונסנטוס" או "שטיפת-מוח", או "סדר-היום הלאומי", או "עקרונות-יסוד", כל אלה הם בטיימים חלקיים, או תיאורים חלקיים למציאות הממשית לגמרי הנמצאת מייד מעבר לאלה — האידאולוגיה השלטת, זו המעצבת את תודעת נתיניה.

אילו היה לי זמן, לפחות כמו שיש לסופרים אחרים, הייתי יושב יום אחד לכתוב מסה, או אולי אפילו ספר על האידאולוגיה הישראלית, זו כמוכן מורכבת מחלקים גדולים של האידאולוגיה הצינונית שבמרכז האידאולוגיה הישראלית (אבל זוהות, או הדמיות אינן בה פשוטות). המבצילים של השמאל הצינוני, ששימש מרכיב בסיסי באידאולוגיה הישראלית, למשל, נדחה מפני המציאות או מפני שרוב המימד הצינוני לא התכוון ברצינות לסוציאליזם כזה. האידאולוגיה הישראלית היא אידאולוגיה קפיטליסטית מובהקת על מאפייניה הבסיסיים, כמו הישרדות החוקים, רווח לפני הכל וכו'.

היחס הרתייכמט לצבא גם הוא נבנה בהדרגה באידאולוגיה הישראלית על כל אגפיה, ה"מיניים" וה"שמאליים". צריך — בתיאור אפשרי של האידאולוגיה הישראלית — לברוק היטב את מקומם של הדת, דיני האישות, שאלת "מיהו יהודי" והאופן שבו הדת מעניקה שרות למדינה, המבצאים בכל מחיר לשימור על הצינונית דמוגרפית יהודית, על "זכות היסטורית" ועל יתרונות אחרים. לא תאם קם אדם בנזקק והוא עם דתי. האידאולוגיה הישראלית היא ללא ספק יהי.

נוכח ההידרדרות המוסרית והפוליטית של ישראל לשפל שאיש מאיתנו לא העז לדמות לעצמו, בולטת האימפוטנציה של היונים, מחנה-השלום, או השמאל. התפקיד הזה, השי-לטוני, של חלק גדול רב מהאינטליגנציה הישראלית וחוסר-היכולת הפאטתי שלה למלא תפקיד אופוזיציוני הוא נושא דחוף לניתוח. לא מתוך קנטרנות או פלגנות.